

בס"ד, שבט תש"פ¹

טלטול מן הצד

דברי הט"ז בדין גירור קליפים ע"י סכין מן המפה דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, וקושיות על דבריו / בטעם הראשונים דסברי דבגווי דמתני' דריש פרק נוטל ליכא קולא דטלטול מן הצד / ביסוד היתר טלטול מן הצד וביאור דברי הראשונים בטעם ההיתר / ישוב הקושיות בשמעתא דפרק נוטל והעמדת פסקי הט"ז על מכונם / דינים העולים

דברי הט"ז בדין גירור קליפים ע"י סכין מן המפה דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, וקושיות על דבריו

[א] בשו"ע (סי' שח סעיף כז): עצמות שראויים לכלבים, וקליפים שראויים למאכל בהמה, ופרורים שאין בהם כזית מותר להעבירם מעל השלחן; אבל אם אין הקליפים ראויים למאכל בהמה, אסור לטלטלם אלא מנער את הטבלא והם נופלים.

וכתב הט"ז (ס"ק יח): מנער את כו'. נראה דה"ה אם מעבירם ע"י ד"א כגון שהוא מגרר אותם ע"י סכין מן המפה דמותר כיון דלא נגע בהם ה"ל טלטול מן הצד ומותר כמ"ש סי' ש"י.

ובבאר היטב (ס"ק לד) כתב: וקשה דבסימן שיא ס"ק ב אוסר הט"ז לדחוף דבר שהוא מוקצה על ידי קנה.

ובפרי מגדים (משב"ז ס"ק יח ובסימן שיא משב"ז ס"ק ב) ובנשמת אדם (כלל סז אות ו) כתבו לבאר דבסי' שיא איירי באופן שמטלטל את המוקצה לצורך דבר האסור שלא יפסד המוקצה (דומיא דמחמה לצל), ובזה אין להתיר אפילו ע"י טלטול מן הצד, אבל הכא מיירי הט"ז באופן שרוצה להשתמש במקום שבו מונחות הקליפות וזה הוי טלטול לצורך דבר המותר, ולכן התיר הט"ז. ובמשנ"ב (ס"ק קטו) שהעתיק דברי הט"ז והסברו של הפמ"ג להלכה, ובשער הציון (ס"ק צה) הערה מקורו מדברי הפמ"ג וכתב שמיושב קושית הבאר היטב.

ובספר ארחות שבת (ח"ב פרק טו הערה שמו) העירו: לכאורה הדברים צ"ע שהרי הט"ז בסי' שיא מציין לסי' תמו סעיף ג, ושם מובאים דברי הריב"ש שאסר לטלטל חמץ של נכרי בשבת וביו"ט של פסח מגגו של ישראל לגגו של עכו"ם אף ע"י דחיפה בקנה, ולכאורה גם שם הוי טלטול לצורך דבר המותר, שרוצה לפנות את ביתו מהחמץ שמא יבוא לאוכלו.

וכתבו ליישב: ועיין היטב בפמ"ג הנ"ל דמשמע שנוקט דצורך דבר המותר היינו דווקא בצריך למקומו או לגופו, שהוא צורך חשוב, אבל הצורך לסלק את החמץ מחשש שמא יבוא לאוכלו לא חשיב צורך דבר המותר להתיר טלטול מן הצד.

והדברים תמוהים מאוד, אטו ישנו 'צורך מקומו' יותר גדול מזה שרוצה שלא יראה לו חמץ בכל גבולו בפסח, וצ"ת.

¹ עיקרי הדברים נאמרו בס"ד לפני חברים מקשיבים בהיכל הכולל, יום ה' י"א שבט.

ובעיקר דברי הט"ז הנ"ל² השיב החזו"א (סימן מז ס"ק יד): מיהו י"ל דזה לא מיקרי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, דלא אמרו אלא בשכח אבן בכלי דמטלטל הכלי עם האבן, דשם הטלטול על הכלי, אבל הכא עיקר הטלטול בשביל המוקצה, אף שכוונתו לנקות השולחן אסור. ויעו"ש עוד.

ובספר דרכי שמואל (קונטרס בעניני מוקצה סי' ה ס"ק ט) הביא דברי החזו"א והעיר עליהם וז"ל, וברם הרי מבואר בשו"ע סי' שי"א ס"ה, דאם צריך למקום המת או להדבר שהמת מונח עליו, מותר בטלטול מן הצד, דהיינו דהופכו ממטה למטה, כיון דלצורך דבר המותר הוא, וח"נ עיקר הטלטול זה בשביל המת, ואך דזה לצורך המקום, ויש לתמוה דמרן ז"ל בחזו"א שם לא עמד בזה, וגוף ההלכה בטלטול לצורך מקום המת, זה מדברי רבנו ירוחם, ולא נתפרש להדיא בגמ', ומיהו מרן בב"י הסכים לזה בפשיטות, וכן מבואר בבאור הגר"א שם דזהו דינא דטלטול מה"צ לצורך דבר המותר, ומ"מ י"ל דשאני היפוך ממיטה למיטה, דזה כעין ניעור לצורך מקומו, ומשא"כ דחיפת המוקצה ע"י דבר אחר זה טלטול להדיא של דבר המוקצה, אבל אין כ"כ מקור לחדש כן, דגם בהופכו ממיטה למיטה זה טלטול המוקצה בכוחו, וכל פעולתו לטלטול המת, וגם מרן ז"ל בחזו"א שם לא נחת לזה, וכן מבואר כאמור בב"י ובבאור הגר"א דהופכו ממיטה למיטה זה ממש כטלטול מן הצד דס"ח דמטלטל דבר המותר, דכל שלא נוגע בטלטולו בהמוקצה חשיב טלטול מן הצד, וכשאין מטרת המעשה בהדבר המוקצה בעצמו, חשיב טלטול מה"צ לצורך דבר המותר, וכסברת רבנו הט"ז זיע"א והנה מה שכתב מו"ר זצוק"ל "וגוף ההלכה בטלטול לצורך מקום המת, זה מדברי רבנו ירוחם, ולא נתפרש להדיא בגמ'", צ"ב טובא, דהנה איתא בגמ' (קמב, ב) גבי מעות שעל הכר, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לא שנו אלא לצורך גופו, אבל לצורך מקומו מטלטלו ועודן עליו וכו'.

ובדומה לזה בגמ' לעיל מיניה בע"א בביאור דברי המשנה מטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה מייתי דברי רב חסדא לא שנו אלא שטהורה למטה וטמאה למעלה, אבל טהורה למעלה וטמאה למטה שקיל ליה לטהורה ושביק ליה לטמאה, ומותיב עלה מהא דתניא מטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה ועם החולין, בין שטהורה למעלה וטמאה למטה, בין

² והנה בדברי הט"ז יש כאן חידוש נוסף שמצד צורת המעשה יש כאן טלטול מן הצד ולא טלטול גמור, ובנקודה זו מיירי הגר"ז בשולחן (סימן שח סעיף ס) וז"ל, משא"כ כשמגררן בסכין אינן מיטלטלין מאליהן אלא הוא מטלטל ע"י הסכין שנעשה לו כיד ארוכה. והיינו שבצורת מעשה הטלטול יש כאן התעסקות ממוקדת עם המוקצה ולא עם ההיתר, ואינו דומה לטלטול ע"י דבר אחר.

ובקונטרס אחרון לסימן רנט האריך להשיג ממה שלא התירו בפנה שהטמינה בתבן ליטול אלא על ידי תחיבת כוש או כרכר "ומשמע בהדיא דאסור לנער התבן בכוש וליטול הפנה בידים, דאם לא כן למה ליה כוש וכרכר שראשן חד ידחפנו בקנה או בדבר אחר, אלא ודאי דדוקא קתני והן ננערות מאליהן, אבל לא שיטלטלם הוא ע"י דבר אחר. וכן משמע בהדיא ברי"ף ור"ן סוף פרק ט"ז גבי צואה. וכן משמע בהדיא בס' תמו ושאסרו בשבת ויו"ט לדחוף חמין מחוץ לרשותו על ידי קנה, משום שהריהו מוקצה ואסור בטלטול. וכן כתב הט"ז שם (ס"ק ו) ובס' שי"א ס"ב".

אולם יעויין שם בט"ז בסימן תמו שלשונו "דהוי כמטלטל מן הצד ושמיה טלטול כמ"ש סי' שי"א ס"א", ומבואר להדיא שהריהו בגדר טלטול מן הצד, אלא שהרי זה בגדר טלטול מן הצד לצורך המוקצה שכתבו הראשונים לאסור בזה, שאף זה איננו מטלטל את החמין אלא משום גזירה דרבנן שלא להחזיקו ברשותו שמוא יבוא לאוכלו, ואיננו בגדר טלטול לצורך שבת.

ועי' להלן בהמשך דברינו שמוכרח בדברי רש"י והר"ן שאין הגדרת 'מון מצד' תלויה רק בצורת המעשה החיצונית אם פועל במוקצה עצמו או ע"י ד"א, אלא בהגדרת ההתעסקות.

שטמאה למעלה וטהורה למטה, ומשני אמר לך רב חסדא מתניתין לצורך גופו, ברייתא לצורך מקומו.

ואמנם כבר נודע לדון בכלל השמועה אי דין ההיתר במתני' מלתא דטלטול מן הצד הוא או לאו, ובדין הראשון במתני' "נוטל אדם את בנו והאבן בידו, וכלכלה והאבן בתוכה", ובמקומו נתבאר בארוכה שנחלקו בזה הראשונים, בדעת רש"י והתוס' נראה שאין ההיתר מטעם זה, וכנראה בלשונות התלמוד שלא נזכר מזה מאומה, ודין נטילת הבן והאבן בידו מבואר בדברי רש"י שיש לזה גדר של טלטול גמור ולא טלטול מן הצד, ואנו דנים את המחזיק בתינוק כמטלטל את האבן שבידו, ואין אומרים שהאבן בטלה לתינוק, אלא נחשב כמטלטל את האבן, אלא דמ"מ כיון שאינו טלטול בידים ממש, לא העמידו דבריהם במקום סכנת חולי, וזהו דין היתר מיוחד.

ואילו גוונא ד'כלכלה והאבן בתוכה', דליכא סיבת ההיתר של געגועין, טעמא משום שהאבן בטלה לכלכלה כמבואר בדברי התוס' (קמב, א ד"ה ונשינהו), ובביאורם הארכנו במקומו.

אכן בדברי התורי"ד והריטב"א נתפרש להדיא שנידון השמועה בדין טלטול מן הצד, אלא דשקיל וטרי אי חשיב לצורך דבר המותר.

ובהני גווני דמטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה, וכן בהך דמעות שעל הכר, יש לדון טובא שגם רש"י והתוס' מודו דמדין טלטול מן הצד נגעו בה, כיון שמחודש טפי לומר בהם גדר של ביטול פירות תרומה טמאה לפירות תרומה טהורה וביטול המעות לכר, ואולם לא מצינו בזה דברים מפורשים.

ועכ"פ להני שיטות ראשונים דסברי לפרש כלל השמועה דההיתר הוא מלתא דטלטול מן הצד, בודאי איכא למישמע מינה כדברי רבינו ירוחם הנ"ל, ולפי כל האמור נמצא איפוא שקושיית החזו"א על הט"ז, לא על הט"ז תלונתו, ולא על דינו של רבינו ירוחם שנפסק בשו"ע באין חולק, אלא על דברי הגמ' המפורשים.

בטעם הראשונים דסברי דבגווני דמתני' דריש פרק נוטל ליכא קולא דטלטול מן הצד

[ב] והנה ביסוד דינא דמתני' ושיטת רש"י והתוס' דליכא בכח"ג קולא דטלטול מן הצד כתב מו"ר צוק"ל (שם סי' ו ס"ק ג), וז"ל, ובגוף הדבר בדק לך מכבר בזה אדוני אבי מורי ורבי זללה"ה, דלמה צריך להא שיש לו געגועין, ותיפ"ל דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, וכמבואר בשו"ע שי"א ס"ח וסי' ש"ט ס"ד ובמ"ב שם סק"ז, וה"נ בטלטול התינוק, והאבן מן הצד.

והשיבותי בעניי, דשאני הכא דהתינוק מחזיק האבן ויש כאן טלטול של האבן, וחשיב גם לגבי האב טלטול האבן, ונענע לי בראשו שכן דעתו זללה"ה בבאור הגמ' בזה, אבל צל"ע בעניותי דהרי סוגית הגמ' דמקשינן לרבא, משמע דס"ד דל"ה טלטול כלל, ולא משמע דלמסקנא אדרבה דחשיב טלטול טפי, ונראה די"ל דכיון דהתינוק צריך לאבן א"כ חשיב נמי טלטול לצורך האבן וצ"ע בזה.

ועיקר סברת חילוקו מבוארת כבר בלשון הפרי מגדים (אשל אברהם סימן שט ס"ק א), וז"ל, גם יש להקשות טלטול מהצד דבר המותר התינוק. ויש לומר כגמרא משמע כשנושא תינוק הוי כמטלטל האב האבן ודמי לכיס בצווארו וחייב הטאת אלא משום חולי שאין סכנה התירו מוקצה ע"י סי' שכ"ח ודינר דאסור דלא פלוג אטו רה"ר ד' אמות ע"י לבוש. והא דחבית מגביה ומטלטל כך בצריך למקומו ולא אמרינן כמטלטל המוקצה ממש, יש לחלק בין אבן על פי חבית ובין תינוק נושא אבן דהוה כמטלטל האב האבן".

אלא שהפמ"ג סתם בהסבר הדבר למה נחשב שהאב מטלטל האבן בנשיאת התינוק, ובאמת כד דיינינן לבאר בשיטת רש"י והתוס' מאי טעמא לא נקטו בה קולא דטלטול מן הצד³.

הנה בלשון רש"י נתבאר דהיתרא דטלטול מן הצד מישך שייכא לדין 'כלאחר יד' ושינוי בצורת המעשה⁴, ומעתה יש לחלק באופן מרווח דבגוויי דטלטול מן הצד יש צד שינוי וכגון כאשר האבן מונחת על חבית, או בכל גוויי שזה בדרך של ניעור, ומשא"כ הכא אף שאינו מחזיק את האבן בידים, מ"מ אין כאן שום שינוי מן הדרך הרגיל, שהוא מחזיק את התינוק, והתינוק מחזיק את האבן.

ואמנם כן ממו בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל לבאר הנקודה מצד דליכא שינוי, עי' בספר שולחן שלמה סי' טש ס"ק א ובשמירת שבת כהלכתה פרק כב הערה צט.

אכן בעיקר מה שנקט הגרש"ז כדבר פשוט שבטלטול מן הצד 'כי אורחיה', שאין שום שינוי מצד דרך הטלטול הרגילה אין את הקולא של טלטול מן הצד, העירו בזה, דבפשוטו היתר זה של טלטול מן הצד נאמר אף באופן שהריחו דרך טלטולו, וכפי שכבר כתבו להוכיח בספר ארחות שבת (שם הערה שיט) ממה שאמרו בסמוך שיכול לטלטל כלכלה שבתוכה פירות של תרומה טהורה ותרומה טמאה, ואף שהכלכלה היא הכלי שבו רגילים לאחסן פירות, וכן הביא שם מש"כ האבן העוזר בס' רסו ובספר דרך החיים ריש הלכות מוקצה, שמי ששכח מעות בכים של מעות יכול לאחוז בכים ולסלקו לצורך מקומו, ואף שהכים הוא הכלי המיוחד למעות מ"מ אם שכח את המעות בתוכו רשאי להוליכו לצורך מקומו וכדין אבן שע"ג החבית ולא אמרינן דאחיזה בכים היא כאחיזה במעות.

ביסוד היתר טלטול מן הצד וביאור דברי הראשונים בטעם ההיתר

[ג] ואשר נראה בהקדם יסוד דין ההיתר של טלטול מן הצד, דהנה כתב בספר דרכי שמואל (שם סי' ה ס"ק ז) וז"ל, קבג. פגה שטמנה בתבן וכו' אם מגולה מקצתה מותר, ובפירש"י שיכול לאחזה במקום המגולה, דאפי' טלטול מן הצד ליכא וכו', אלא מגביה מקום המגולה והתבן נשמש ונופל ע"ש, מבואר להדיא בפרש"י דכה"ג לא חשיב טלטול כלל ואפי' מן הצד לא הוי, וכ"ה בפירש"י בד"ה מלמעלה למטה שרי, דליכא לטלטול לעפר כלל ע"ש.

ונראה דודאי דבהלכות מעשה בגדרי התורה שפיר חשיב מעשה האדם, כיון דמיד עם הוצאת הדבר המוקצה נשמש ונופל, וכעין כח ראשון, ואלא דבאיסור טלטול מוקצה, לא חשיב כה"ג טלטול כלל, יעו"ש.

³ ויש שכתבו לבאר שישנה כאן סברא מיוחדת לייחס את טלטול האבן לאב, מאחר שתינוק הוא חי וחי נושא את עצמו לא חשיב עיקר הטלטול בתינוק, ומתיחס הטלטול גם לאבן שבידו.

ולכאורה זה אינו מתקבל על הדעת כלל, שהרי הצורך של האב הוא בתינוק ולא באבן כלל, ואיך שייך לומר שבנטיילת התינוק הפעולה מתייחסת לאבן, ואף שביחס לפעולת הנטיילה מצד עצמה אמרינן חי נושא את עצמו, מ"מ אין משנה את הגדרת מעשה הטלטול מצד האב.

⁴ לשון רש"י (מג, ב): מן הצד – כלאחר יד. ונראה בדבריו שטעם ההיתר הוא משום שהמעשה נעשה בשינוי, שזהו הפירוש הפשוט של 'כלאחר יד', [עי' רש"י שבת מ, ב ד"ה ואתא; שבת פא, א ד"ה ליסתכן; ביצה כג, א ד"ה מותר וכהנה רבות].

ולא נתבאר בדבריו גדר החילוק בין 'הלכות מעשה בגדרי התורה' לבין איסור טלטול מוקצה, מאי טעמא הכא בכגון דא שהוא אינו נוגע בתבן אלא רק אוהו בפגה במקום המגולה והתבן נשמט ונופל, אין זה נחשב לטלטול כלל.

ולכאורה היה נראה לבאר גדר הדברים, שהנה במלאכות שבת מצינו שישנה צורה ואופן של עשייה של כל מלאכה, ובאופן שמשנה בצורת העשייה הוי שינוי ו'כלאחר יד', והרי זה פוטרו מחיוב הטאת, ובפשוטו שהתורה אסרה החפצא דמלאכה כמות שהוא, ואם משנה מצורת העשייה אין זה החפצא דמלאכה שהתורה אסרה. אולם נראה שבמוקצה אינו כן, שלא באו חכמים וגזרו על חפצא דמוקצה, ואם מטלטל בשינוי מצורת הטלטול הרגילה דמיירו בה הרי אין זה חפצא דמוקצה וצורת איסור טלטול שאסרו חכמים, אלא גדר הדברים הוא שאסרו חז"ל את התעסקות הגברא בטלטול המוקצה.

ושיעור הדברים כך הוא, שאף במקום שיש כאן חפצא דמוקצה, ואף בהלכות מעשה נחשב מעשה של האדם וכוהו, ובגדרי עשייה לא נחשב שנעשה המעשה ממילא, מ"מ במוקצה האיסור הוא ההתעסקות במוקצה, וכל שאין מוגדר שהאדם התעסק במוקצה, והיינו משום שמצד הגברא ההתעסקות מוגדרת כהתעסקות בהיתר, אין זה בכלל האיסור כלל.

ובדרך זו נראה לבאר דין טלטול מן הצד, דהנה מכלל דברי החזו"א (שם ס"ק יב – יד וס"ק כב) עולה שבאופן שאינו מטלטל את המוקצה בידים ממש, עיקר הטלטול מתייחס לדבר ההיתר והחפץ המוקצה מיטלטל ממילא אגביו, וזהו כאשר הטלטול הוא לצורך דבר המותר, שאזי טלטול המוקצה קליש טובא ושרי, אולם באופן שישנו גם צורך בדבר האסור, לא שייך להתעלם מהחלק של האיסור במעשה הטלטול, ולכן אין להתירו משום שנעשה מן הצד, ואינו אוהו במוקצה בידים ממש.

אכן לפי דרכנו נראה שאין ההגדרה שטלטול המוקצה נחשב כנעשה מאליו בגדרי המעשה, אלא בהגדרת ההתעסקות של הגברא, וכאמור.

ומעתה נראה שגם מה שמצינו בדברי רש"י שנקט במעם ההיתר משום דהוי כלאחר יד, אין כוונתו לגדר של שינוי בצורת עשייה מצד החפצא דמוקצה, אלא שהשינוי מלמד שאין הגברא מתעסק במוקצה במסוים, אלא ההתעסקות שלו היא בהיתר ולא באיסור.

ונמצא איפוא שהטעם של כלאחר יד הוא ביסודו כסברת החזו"א הנ"ל, והכל ענין אחד.

ולפי הדברים האמורים נבין יותר גדר ההיתר של טלטול מן הצד שנראה קצת סתירה בזה בדברי הראשונים, דהנה כתב הר"ן (בפי' על הרי"ף), וז"ל, טלטול מן הצד מיקרי כה"ג דאמרין שע"י דבר הניטל מטלטל דבר שאינו ניטל ומדברי [רש"י] ז"ל נראה שאפילו הופך המת ממש כיון שהוא מטלטל כלאחר יד טלטול מן הצד מיקרי.

והיינו שהר"ן ועוד ראשונים ביארו ש'מן הצד' היינו שאינו מטלטל המוקצה עצמו אלא על גבי דבר שאינו מוקצה, וזהו יסוד ההיתר⁵, אולם לשיטת רש"י 'מן הצד' היינו כלאחר יד, וזה מתיר לטלטל גם את המוקצה עצמו.

⁵ וכן מבואר בדברי התוס' (ד"ה דכ"ע טלטול מן הצד) במה שדחו בגמרא דתנאי דברייתא כולי עלמא סבירא להו דטלטול מן הצד שמה טלטול "נראה לר"י דכן הלכה מדלא קאמר דכ"ע לא שמה טלטול וכגון דליכא כבר ותינוק ואין לו אלא מטה אחת וכו'". ומבואר בדבריהם בפשיטות שמה שאמרו שמטלטל המת בטלטול מן הצד היינו שמטלטלו על ידי המטה שהיא דבר הניטל. וכן יש ללמוד מדברי התוס' ושאר הראשונים שהאריכו לדון למה המטה אינה נעשית בסים למת, ויתבאר בדבריהם שהרי הם מפרשים שמטלטל את המטה, וכמו שרמז לזה הר"ן.

ונראה שהר"ן גופיה סבירא ליה דהיתר מלטול מן הצד אינו נעוץ בסברת 'כלאחר יד', ומהאי טעמא הוא דבעי שיהיה מעשה המלטול רק מן הצד ולא שיגע במוקצה עצמו, אולם בדברי הר"ן בחידושי אחר שהביא את אריכות דברי הראשונים למה המטה אינו נעשה בסיס למת וז"ל, ולי נראה דהכא בשמעתין לא צריכנא להני טעמי משום דהופכו ממטה למטה למת עצמו קאמר ואין צריך לאחוז במטה כלל דכל שמלטולו שלא כדרכו אלא כלאחר יד מלטול מן הצד מיקרי, וכן נראה מדברי רש"י ז"ל.

ולכאורה הביאור הוא שבאמת לכו"ע סברת ההיתר ד'כלאחר יד' במלטול מן הצד היינו מעין הסברא שהמלטול הוא מן הצד ואינו נוגע במוקצה גופו, ובוזה דנו הראשונים אם סברא זו שייכא גם באופן שנוגע במוקצה עצמו, וסגי במה שעושה המעשה בשינוי להגדירו כמתעסק בהיתר ולא במוקצה, או דבעינן נמי שלא יגע במוקצה ויהיה המלטול ע"י דבר אחר.

באופן שאף שנחלקו בדין אי בעינן שלא יגע במוקצה בידיו מ"מ בטעם לא חלקו, ויש בזה להוריד מחומר הקושיא.

והרא"ש (סי' יט) אחר שהביא חילוקם של התוס' והראשונים בדין מלטול מן הצד בין אם הוי לצורך דבר המותר או לצורך דבר האסור, ומה שהכריחו כן מסתירת הסוגיות כתב, וז"ל, והקשה על זה ה"ר יונה מהא דתנן לקמן בפרק תולין (קמא, א) הקש שעל המטה לא ינענענו בידו אבל מנענעו בגופו ודייקי מיניה בי רב דמלטול מן הצד ל"ש מלטול והתם לצורך הקש שהוא מוקצה הוא מלטול. ולא קשה דהתם אף מלטול אין כאן כמו פגה וחררה ופוגלא שהוא מלטול בידו ואגבן מלטולין דבר אסור, אבל בקש אינו מלטול אלא בגופו כלאחר יד, הלכך אף על גב דלקש שהוא מוקצה הוא צריך, מדמה ליה למלטול מן הצד שהוא צורך לדבר המותר.

והנה מפורש בדברי הרא"ש דמלטול בגופו שאני שהותר אף לצורך דבר האסור, ועדיף מלטול מן הצד שלא הותר אלא לצורך דבר המותר, והכי מדמי ליה בגמ' וקרי ליה מלטול מן הצד. ויש לעיין בביאור סברת הרא"ש, ועכ"פ בדבריו מדויק שנקט גבי מלטול בגופו 'כלאחר יד' ולא נקט כן במלטול מן הצד, ונראה מדבריו שענין שינוי איכא רק במלטול בגופו.

ובפשוטו אין כוונת הרא"ש שגדר ההיתר במלטול בגופו היינו רק מחמת גדר של שינוי בצורת המעשה בעלמא, אלא דסבירא ליה שכאשר מלטול בגופו אין זה נחשב עשיה בדבר האסור כמו במלטול מן הצד שכאשר זה לצורך דבר האסור, יש כאן עשיה מושלמת בדבר האסור, ולא איכפת לן שעושה מעשה המלטול מן הצד, כי אין זה נחשב שינוי בעשיה, ולכן מדמי הגמ' מלטול בגופו אפילו לצורך דבר האסור דדמי למלטול מן הצד לצורך דבר המותר, שיסוד הכל הוא שאין כאן עשיה בדבר האסור.

ויסוד הסברא כפי האמור לעיל שהכל תלוי בהגדרת התעסקות הגברא, אלא שהרא"ש סבירא ליה שבמלטול מן הצד לצורך דבר המותר, אזי הגדרת הגברא כמתעסק בהיתר ולא באיסור היא מצד מטרתו במלטול לצורך דבר המותר, ואילו כאשר מלטול בגופו ועושה שינוי בצורת העשיה, אזי מהני להחשב כאינו מתעסק באיסור, אפילו כאשר מטרתו ויעוד המעשה הינו לצורך דבר האסור.⁶

⁶ ויש לדון דהרא"ש סבירא ליה ששינוי בעלמא שמלטול ע"י הפיכתו מן הצד או במלטול ע"י דבר אחר לא נחשב כשינוי להגדיר שאינו מלטול את הדבר האסור, מאחר שיש כאן עשיה שלמה, רק שהעשיה היא שלא

ישוב הקושיות בשמעתתא דפרק נוטל והעמדת פסקי חמ"ז על מכונם

[ד] והשתא ניהדר אנפין ליישב תך דשמעתין, דנראה שאם הנידון הוא הגדרת התעסקות הגברא, אזי יש לחלק בפשיטות בין נוטל את התינוק והאבן בידו לגוונא דכלכלה מלאה פירות או כים מלא פירות, דודאי כאשר נשאל אם המטלטל את הכלכלה או את הכים אם הוא מתעסק בפירות או במעות, תהיה התשובה שהוא אינו מתעסק בהם כלל, שהוא נוטל ומטלטל את הכלכלה והכים ולא את תכולתם, אף שהוא סוחב ממילא את הפירות והמעות. אולם עד כמה שלמסקנת השמועה אין אנו דנים את התינוק בפני עצמו, ומה שהינו תופס בידו נחשב כאילו הנוטל נושא בידו, אין זה מוגדר שאני מחזיק רק את התינוק, והאבן היא כביכול בתוך התינוק, אלא שאני מחזיק אותו והוא מחזיק את האבן, ונמצא שסו"ס ישנה כאן התעסקות באבן, ושוב אין לדון כלל ההיתר של טלטול מן הצד, ודוק.

ועתה נבוא ליישב גם דברי חמ"ז הנ"ל מכל הקושיות, ובהקדם דנראה שבהגדרת 'לצורך מקומו' איכא תרי גווני, דהנה בדין לצורך מקומו בעלמא שהותר בכלי שמלאכתו לאיסור לטלטלו לצורך גופו או מקומו, ודאי שלצורך מקומו, היינו כל שישנו צורך במקומו של המוקצה, והריני מטלטל את המוקצה על מנת לפנות את המקום.

אולם גדר צורך מקומו דמיירינן ביה בדין טלטול מן הצד, הרי בא להחשיב את הטלטול כצורך דבר המותר, כמבואר להדיא בלשון השו"ע בסעיף ה' שהבאנו לעיל, ולענין זה אין די בכך שאני זקוק לפנות את המקום שעליו מונח המוקצה, אלא בעינן שיהיה לי צורך באותו המקום, והיינו שאני מטלטל את המוקצה לצורך שימוש באותו מקום.

ומעתה נראה ברור, שבגוונא שהתיר חמ"ז גירור קליפין מעל גבי השולחן היינו שהוא זקוק להשתמש בשולחן ולא רוצה רק לפנות את הקליפין מן המקום כי אין נח לו בהמצאן עליו, וכן בגווני דמיירי בשמעתין בכלכלה מלאה פירות או במעות שעל גבי הכר, וזהו צורך מקומו שזהו צורך דבר המותר, ויש כאן חידוש בדברי הגמ' וחמ"ז שאף שבעצם הוא מתעסק בפועל עם המוקצה לפנותו ולא עם חפצא של היתר, מ"מ מאחר שהצורך הוא של היתר, כדי להשתמש במקום באופן חיובי, הרי זה מוגדר שההתעסקות היא עם המקום ולא עם המוקצה, שהינו צריך את המקום ודרך אגב מפנה את המוקצה על מנת להשתמש במקום.

משא"כ בגוונא דמיירי הריב"ש בפינוי חמין מן הבית, אף שודאי צורך גדול הוא לפנות החמין ממקום זה, מיירי שאין לו שימוש חיובי במקום שעליו מונח החמין, ונמצא איפוא

בדרך הרגיל כ"כ, ואילו בעשיה בגופו נראה שה'כלאחר יד' משוי ליה חיסרון בגוף העשיה. ואמנם אם הדרך הוא לטלטל כהאי גוונא בגופו ולא בידי יד' לזון שאסור, ועכ"פ בודאי לא יותר גם לצורך דבר האסור.

ובספר תוספת שבת בפתיחה לסימן שח כתב וז"ל, ואם יכול לטלטל את המוקצה בידו אחת והוא נוטלה בשתי ידיו, נראה דמקרי טלטול מן הצד דלאו אורחיה בהכי, ודמי להא דקיימא לן לענין הוצאה דאם יכול אחד להוציא, והוציאו שנים דפטור דלאו אורחיה בהכי, והוא הדין כזה, ומכל שכן כשמטלטלים אותה בשני בני אדם, וזה יכול וזה יכול.

והנה מלבד שדברי התוספות שבת מחודשים טובא בסברא לומר שמענו שאם הוא מוציא דבר שאפשר להוציא ביד אחת בשתי ידיו הריהו בגדר שינוי שמפקיע מזה שם מלאכה, נראה שהיה מקום לדון כן בשיטת רש"י, אבל להרא"ש ודאי כל כה"ג לא שייך לדון דהוי שינוי להפקיע מזה שם עשיה בדבר האסור, וכמש"נ.

ואף בשיטת רש"י אין נראה שמדין שינוי בעלמא אתינן עלה, ואולי לא כל שינוי יחשב כטלטול מן הצד, ועי' עוד בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' יד אות ב.

שאין כאן התעסקות עם המקום כלל, כי אינו צריך את המקום להתעסק בו, רק מתעסק עם המוקצה שהוא החמץ לפנותו, וזה ודאי אינו נחשב כטלטול מן הצד.

דינים העולים

[ה] ומעתה יש לדון טובא לענין מה שכתבו בספר ארחות שבת (אות שנט): מותר לכבד את הבית מפסולת הנמצאת על גבי הרצפה ולאסוף אותה בכף אשפה ולנערה אל הפת. ובהערה תקלא בתו"ד: ואף באופן שאינו כגוף של רעי מ"מ הרי זה ככל טלטול מן הצד שמותר לכבוד שבת וכדמצינו בגמ' שבת דף מז. דמותר לטלטל מחתה עם מוקצה שעליה בכל גווני שאינה בסיס וא"א לנערה במקומה, וה"נ מותר להביא את הפיוררים אל כף האשפה על מנת להביאם לפח האשפה.

ולפי דברינו היה נראה שאם הוא צריך להשתמש במקום, דהיינו שבאים לשבת על הרצפה ולשחק שם וכד' יהיה מותר כי מוגדר שמנקה את המקום לצורך דבר המותר, שרוצה להשתמש בדבר המותר, אולם אם זה רק בגדר פינוי של המקום מלכלוך, זה אינו מגדיר כצורך דבר המותר.

ואבי מורי שליט"א טען שגם בדין היתר לצורך מקומו בכלי שמלאכתו לאיסור בכה"ג שאינו צריך להשתמש במקום ממש לא הוי בכלל ההיתר, ונמצא שכל דברינו בגוונא שרוצה לפנות החמץ נכונים גם כלפי דין כלי שמלאכתו לאיסור.

אלא שבספר ארחות שבת (פרק יט הערה מא) כתבו: לכאורה נראה דכשם שלענין טלטול לצורך גופו לא הותר אלא כשאין לו כלי של היתר, כן לא הותר לצורך מקומו אלא אם זקוק לשימוש דווקא במקום הזה ואין לו מקומות אחרים, ולכן כתבנו שההיתר בכלי המונח על הרצפה הוא משום שמא יכשלו בו. וקצ"ע מש"כ בספר דינים והנהגות מהחזו"א שכתב במעשה שנפלו תפילין בשבת על הארץ והתיר החזו"א להרים אותם ע"י שיחליט להשתמש במקום בו מונחות עתה התפילין, והרי היו די מקומות להשתמש בהם מלבד מקום התפילין. ומו"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א כתב בזה דבענין צורך גופו אם יש לו כלי היתר א"צ לכלי איסור כלל, אבל לצורך מקומו אין לומר לו שלא ישתמש במקום הזה משום שיש לו מקום אחר לישב בו, דנמצא שמפקיעים ממנו את השימוש במקום הזה, והרי זה כמי שיש לו אגוזים מפוצחים ובא לפצח אגוזים בקורנם, דודאי רשאי לעשות זאת, ואין להוסיף על חומרת המשנ"ב שגם זה לא נזכר בפוסקים.

דהיינו שלדעת מו"ר זצוק"ל 'צורך מקומו' לגבי כלי שמל"א מוגדר שיש לו איזה צורך במקום, ואפילו אם אין הצורך ייחודי שצריך דווקא מקום זה, וה"נ יש לומר לגבי פינוי חמץ שיוכל לומר שהוא זקוק למקום ויחשב כצורך מקומו, ומ"מ נראה שבהגדרות טלטול מן הצד אין זה מספיק, דבעינן שיחשב שמתעסק עם המקום בחיוב ולא בשלילה, וזה יקרה רק בשלב שני אחרי הפינוי, שהוא רוצה להשתמש במקום הזה דווקא.

ותירה מזו, ראה מה שכתבו שם להלן (אות כה): כלי שמלאכתו לאיסור המונח בחדר באופן שמרגישים בגללו אי נעימות וזלזול השבת אין לטלטלו, דאין זה נחשב טלטול לצורך מקומו, שהרי אינו נזקק לשימוש במקומו של הכלי. וכן אין לטלטלו לצורך סידור החדר.

ובהערה מד שם ציינו: שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סי' כב אות לא, שש"כ פ"כ ס"י. וממו"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א שמענו שאם מתבייש להכניס אורחים לחדר בגלל הכשמל"א המונח בו יש לדון דהוי לצורך מקומו.

ומעתה לפי האמור יש לדון שאף לסברת מו"ר זצוק"ל להקל מאוד בצורך מקומו דכלי שמל"א, לא נימא הכי בטלטול מן הצד, וכאמור.

והנה להלכה מצינו בדברי הפוסקים שאם מטלטל מוקצה לשימוש של היתר כגון נר על מנת להאיר מותר מדין טלטול מן הצד, דנחשב לצורך דבר המותר (מגן אברהם סי' רע"ט ס"ק ט; בית מאיר סי' רע"ט ס"ק ג; פמ"ג א"א סי' שח ס"ק יח; משנ"ב סי' רע"ט ס"ק לא). ויש בזה חידוש גדול, שאף שההתעסקות היא בחפץ של מוקצה, היות שהשימוש הוא של היתר, הרי זה מוגדר כהתעסקות בהיתר ולא במוקצה.⁷

אולם נראה שבכחאי גוונא שמתעסק בחפץ של מוקצה, ואין יוצא מהתעסקותו שום שימוש חיובי של היתר, אלא שכתוצאה מהתעסקותו יש כאן איזה רווח של היתר, בכח"ג ודאי אינו מוגדר צורך דבר המותר, ופשוט.

והעולה מכלל הדברים, שאף שביסודי הסברות האיר לנו מרן החזו"א את הדרך, שההיתר של טלטול מן הצד היינו מצד שאינו נחשב שמתעסק באיסור, אלא אגב גרריה, מ"מ מתוך השמועות נראה מוכרח כפי המתבאר בדברי הט"ז, וכן נקטו הפוסקים להלכה, שאף אם בפועל הוא נוגע במוקצה, כל שמצד הגדרת ההתעסקות אינו מוגדר כמתעסק במוקצה, הרי זה בכלל ההיתר של טלטול מן הצד.

ולכאורה הראיה הגדולה ביותר להכנה זו היא מה שהבאנו לעיל מדברי הר"ן בשיטת רש"י שגם אם הופך את המת בידיו כל שעושה זאת 'לאחר יד' מותר, "דכל שמטלטלו שלא בדרכו אלא כלאחר יד טלטול מן הצד מיקרי", ונתבאר לעיל שאין זה היתר של שינוי בהלכות מעשה, אלא שע"י השינוי לא מוגדר שמתעסק עם האיסור, וכאמור.

והנה בספר שלמי יהונתן (סימן שט ס"ק יג) כתב: שמעתי בשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א כו' שרק בחבית או טבלא שהוא כעין שולחן שניכר כחפץ גדול אשר יש בו שימושים הרבה, אך בכלי אשר עיקר שימושו הוא לצורך הקליפין אין ניכר הטלטול כמעשה טלטול בכלי ההיתר אלא כטלטול במוקצה. ומריש הוה אמינא שכל סברתו היא לשיטת החזו"א בדין טלטול מהצד. אך אמר לי הרב הגאון רבי יצחק דרזי שליט"א שאף לשיטת הראשונים נקט הגרי"ש שליט"א שצריך שיהא מכל מקום איזה שייכות שמיוחס וניכר הטלטול בהיתר כו' ונפקא מינה מצויה ביותר באותן שנוהגים להניח על שולחנם מפה חד פעמית ומניחים עליה שיירי אוכלין וקליפין המוקצין, ולסוף הסעודה מקפלין את המפה עם כל הפסולת וזורקים לאשפה... יש לאסור בדבר... ועכ"פ לענין מעשה כפי ששמעתי הוראת מרן הגרי"ש שליט"א שלא לקפל המפה אלא להניח בה כלי ויטלטל הכל עמה ובהגיעו לפח יקח הכלי ששם, אך הדגיש שכל אוכלין שמניח על פי רוב אינו ראוי ונהפך לפסולת מיד, לכן יניח כלי. עכ"ד.

ולכאורה אי נקמינן להלכה כדברי הט"ז הנ"ל לגבי גירור בסכין מע"ג השולחן קשה לחלק שבהסרת מפה חד פעמית גרע טפי, ומוגדר יותר כהתעסקות במוקצה, וכאמור.

⁷ וכבר העיר הגאון רבי אליהו שליט"א בספר בית אליהו (סי' נא) שבדברי הרא"ש (סי' יט) שהובאו לעיל מוכרח שלא כדבריהם, יעו"ש באריכות.